

Zbigniew Tyczyński¹

O TYM, JAK OSTROWIEC UTRZYMYWANO W CZYSTOŚCI. PRZYCZYNEK DO DZIEJÓW GOSPODARKI KOMUNALNEJ W MIEŚCIE

Założone w końcu XVI w. „na surowym korzeniu” miasto Ostrowiec, już na początku kolejnego stulecia dysponowało wykształconym samorządem, ale źródła, nie licząc wymienionego w 1618 r. sługi miejskiego² o nieznanym obowiązkach, milczą na temat utrzymania miasta w czystości³. Dopiero zawarta 6 czerwca 1805 r. ugoda pomiędzy obywatelami miasta a ks. Józefem Czartoryskim, ówczesnym jego dziedzicem, zawiera zapis o utworzeniu tzw. porządkowej składki z przeznaczeniem na realizację podstawowych zadań z zakresu gospodarki komunalnej. Na spełnienie zamysłu przewidziano przeznaczenie część czynszów z gruntów ogólnomiejskich: *nie na potrzeby mieszczan, lecz na użytek całego miasta i porządku konieczne obrócona być powinna. ...a za tym zostawuje sobie książę dziedzic moc oznaczenia tych porządków i użytków pure miejskich, które książę dziedzic określa w utrzymaniu miasta w czystości, wypełnieniu z czasem wąwozu rynkowego, w porządkach ogniowych...*⁴ Aby świecić dobrym przy-

¹ Zbigniew Tyczyński, mgr, nauczyciel, autor przewodników turystycznych i publikacji naukowych o regionie, przewodnik PTTK.

² Z. Guldon, *Dzieje Ostrowca w końcu XVI i XVII w.*, [w:] *400 lat Ostrowca Świętokrzyskiego. Materiały z konferencji naukowej 18 lipca 1994 r.*, Ostrowiec Św. 1994, s. 32.

³ „Utrzymanie miasta w czystości” w niniejszym artykule utożsamiać należy z wszelkimi działaniami związanymi z wywozem odpadów stałych i płynnych oraz wodociągowaniem miasta, przyp. Z.T.

⁴ Cytaty za: J. Wijaczka, *Ostrowiec w końcu VIII i początku XIX w.*, [w:] *400 lat ...*, s. 66-73.

kładem, dziedzic również zobowiązał się do łożenia na rzecz utrzymania porządku: *więc i on do teje porządkowej miejskiej chce się przyłożyć, zatem przyrzeka corocznie dziesiątą częścią przyczyniać się do tej kwoty, która na całą porządkową składkę z wyznaczonych czynsików od grontów miejskich co rok czynić będzie.* Warte odnotowania są także zapisy dotyczące prawa dziedzica do: *...napomnienia każdego nie dbającego o swój dom i zalecania mu, aby go poprawił lub sprzedał takiemu, który weźmie obligacyją tenże poprawić lub nowy postawić oraz swoistego nadzoru nad budownictwem miejskim: ... aby nikt przez wiedzy jurysdykcji dominikalnej na nowo się nie stawiał ani głównej reparacyi nie czynił, a to celem, aby wszystkie ulice za-tylne można było sprostować, rozszerzyć i od niebezpiecznego ognia ubez-pieczyc, ile że teraz bez najmniejszego porządku, a zwłaszcza między Żydami są postawione domy, które niebezpieczeństwem ognia dla innych mieszkań-ców grożą....*

Podszyte oświeceniowymi ideami próby porządkowania przestrzeni miejskich dla poprawy warunków higienicznych i bezpieczeństwa życia mieszkańców, zapisane w ugodzie z roku 1805, które dotyczą nowożytnych zaczątków gospodarki komunalnej, zakładały niezbędne połączenie wysiłków *stricte* porządkowych z zamysłem celowego zurbanizowania Ostrowca. Planowano zatem utworzenie funduszu „oczyszczania miasta” i stałej służby porządkowej, gdyż obywatele dodatkowe nakłady i robocizny względem miasta mieli świadczyć wyłącznie podczas gwałtownych wylewów wód i pożarów. Jednocześnie zakładano uregulowanie zabudowy w zakresie lokalizacji i czasu trwania inwestycji. Okazją „nowego rozplanowania miasta” był pożar w 1819 r., który strawił 53 domy. Wstrzymano z tegoż powodu dotychczasowe i nowe budowy, ale wydaje się, że te ambitne wizje nie znalazły odbicia w rzeczywistości⁵. Jedną z przyczyn, dla której nie zostały wykorzystane przywołane zapisy „sanitarne” zawarte w ugodzie obywateli miasta z ks. Józefem Czartoryskim, były ciągłe zmiany właścicieli i dzierżawców oraz fakt, że inwestycje przemysłowe realizowane w obrębie dóbr ostrowieckich, znajdowały się faktycznie poza granicami miasta Ostrowca (Klimkiewiczów, Częstocice, Kuźnia). Budowa zakładu metalurgicznego, cukrowni, cegielni na prawym brzegu Kamiennej znacząco wpłynęła na zwiększenie liczby ludności, w tym zajmującej się handlem i rzemiosłem, co zdecydowało o zachowaniu praw miejskich w roku 1869, ale nie doprowadziło do jakościowej poprawy sanitarnych warunków życia. W połowie XIX w. stan miasteczka był opłakany: *... Smutny to widok patrząc na zbiór nędznych domów, po większej części żydostwem zapełnionych, na obszerny rynek i uliczki błotem i gnojem zawałone, na ten nareszcie*

⁵ Ibidem.

zaniedbany stan mieszkańców, którzy jakby o 5 wieków cofnęli się od cywilizacji ... miasteczko to zostawione [przez dziedzica, przyp. Z.T.] samo sobie...⁶. Jedynymi urządzeniami komunalnymi były studnie artezyjskie, a do roku 1880 miasto nie posiadało publicznej służby medycznej (jedna apteka odnotowana została w 1860 r.) Zły stan higieny dodatkowo potęgowało zagęszczenie. Generalnie w latach 1820-1860 ludność miasta na tyle wzrosła (z 1512 mk. w 1820 r. do 3451 mk. w 1857 r.), że pojawił się postulat podniesienia Ostrowca do rangi miast trzeciej kategorii. Demografia nie miała jednakże wpływu na inwestycje komunalne, gdyż większość dochodowych podatków należała do dziedzica/właściciela, którym był m.in. Bank Polski. Z braku własnych dochodów miasto nie mogło się rozwijać: *Do własności kasy miejskiej należy tylko szopa na skład narzędzi ogniowych przeznaczona (stan na 1860 r.)*⁷ Pomimo funkcjonującego przemysłu metalurgicznego oraz znaczącej liczby rzemieślników i handlarzy, Ostrowiec nie rozwinął się do rangi, jaką wówczas powinien pełnić, co znalazło odzwierciedlenie w ówczesnej prasie... *miasto tutejsze od dawnego już czasu na jednej pozostaje stopie, nie ma odpowiedniego sposobu do podźwignięcia się. Stąd też jego opłakany stan sanitarny: Miasto nie jest brukowane, nie ma kanałów do odpływu, ani potrzebnych do bruku materiałów...*

Istotnym czynnikiem pogarszania się stanu sanitarnego miasta był także przemysł. W roku 1892 z tegoż powodu okresowo zamknięto 5 funkcjonujących w Ostrowcu garbarni, a wyrażona kilka lat później opinia o mieście wciąż nie była najlepsza: *...Tylko Ostrowiec w swym zacofaniu nie dąży do postępu cywilizacji i zamiast ulepszeń w ustroju społecznym, zasklepia się w swej ciemności i niechlujstwie*⁸.

Pochodząca z roku 1907 relacja ks. Jana Wiśniewskiego wspomina o: *...obojętności władz na wygląd estetyczny miasta i stan zdrowotny mieszkańców... Ostrowiec jest niezmiernie brudny i zaniedbany...* Nie ma się czemu dziwić, skoro w roku 1908 konserwacja i oczyszczanie ulic, placów i mostów miejskich kosztował magistrat 493 ruble, czyli 2,1% budżetu, a prace prowadzone było przy pomocy prymitywnego sprzętu, taboru konnego, ręcznych polewaczek, mioteł i łopat.

Problem potęgował niekontrolowany rozwój bezpośredniego otoczenia miasta, na które składał się szereg różnorodnie zurbanizowanych skupisk: Klimkiewiczów, Karolinów, Jadwigów, Częstocice, Bolesławów, Ludwików, Paulinów, Kuźnia, na tle których *nie znajdujący dobrze Ostrowca nie*

⁶ J. M. Wiślicki, *Opis Królestwa Polskiego pod względem historycznym, statystycznym, rolniczym, fabrycznym, handlowym, zwyczajowym i obyczajowym*, Warszawa 1850.

⁷ Cytaty za: *Opis statystyczny Ostrowca z 11.07.1860*, AP Radom, sygn. 2130.

⁸ „Gazeta Radomska” 1899, nr 11, s. 3.

*odróżnia ich od miasta*⁹. Dopiero ukształtowany po odzyskaniu niepodległości samorząd miejski przystąpił do ich integracji. Następujące po sobie (1921 r., 1923 r.) etapy powiększania miasta sprawiły, że rozrosło się do 1830 ha i liczyło w 1923 r. 26 913 mieszkańców. Tak duży ośrodek wymagał regulacji i inwestycji komunalnych, tym bardziej, że w obiegowej opinii uchodził za „zaniedbany”, a władze za opieszale. O pozostawianiu na marginesie spraw czystości miasta świadczył również fakt ówczesnej klasyfikacji tzw. „zakładów i urzędzeń użyteczności publicznej”.¹⁰ Zaliczano do nich Łażnię Miejską, Rzeźnię Miejską i Targowisko Zwierzęce¹¹, natomiast Park (urządzany od 1925 r.) klasyfikowano jako „zakład dobra publicznego”. Zadania pojmowane jako dbałość o czystość i higienę miasta były rozdzielone pomiędzy poszczególne działy, m.in. Łażnia Miejska uwzględniana była także w Rozdziale HIGIENA PUBLICZNA, a środki na remonty studni miejskich zarezerwowano w Dziale ZDROWOTNOŚĆ. Za zamiatanie dróg na terenie miasta odpowiadali właściciele posesji, „drogowe” służby komunalne dbały jedynie o jakość nawierzchni. Za utrzymanie czystości w mieście odpowiadał dozorca sanitarny (137 zł. pensji miesięcznie) i 5 stałych stróżów (po 110 zł.), do których należało opróżnianie ustępów miejskich. Ponieważ niemal całość zapewnianego na ten cel budżetu pokrywała koszty osobowe, a poza tym z kasy gminy pokrywano jedynie koszt narzędzi, należy sądzić, że zaplecze techniczne służb oczyszczania miasta było nad wyraz skromne. Do zrealizowania planowanego w 1926 r. zakupu wozu na śmieci być może korzystano z taboru znajdującego się na stanie Rzeźni Miejskiej. Opłacano za to etat czyściciela i dzierżawę za plac na grzebowisko zwierząt, co należałoby łączyć z funkcją rakarza¹². Na początku lat 30. można już mówić o taborze asenizacyjnym, na który składały się beczkowsy, pompy asenizacyjne i wozy, które przechowywano w szopie oraz para koni. Załogę stanowili: stały dozorca, furman, 5 stałych stróżów, 4 robotników zatrudnianych przez 4 dni w tygodniu oraz 1 para koni podnajmowana raz w tygodniu. Na narzędzia: miotły, łopaty i żelazne łomy rocznie wydawano 600 zł. Zaplanowano nadto zakup polewaczki samochodowej. O rosnących nakładach budżetowych na utrzymanie czystości świadczy poniższa tabela.

⁹ „Kronika Diecezji Sandomierskiej” 1911, nr 2, s. 56.

¹⁰ Miasto Ostrowiec. Budżet 1926, AP Kielce, sygn. 7.6/4611.

¹¹ Generalnie zakłady użyteczności publicznej traktowane były przez samorząd w latach 20. jako źródła dochodów budżetu (szczególnie rzeźnia i targowisko, gdyż w latach 30. łaźnia wciąż była zakładem komunalnym, ale już bez cech zarobkowych), przyp. Z.T.

¹² Miasto Ostrowiec. Budżet 1927, AP Kielce, sygn. 7.6/4619.

Tab. 1. Nakłady na utrzymanie czystości w mieście w okresie międzywojennym.

Rok budżetowy	Wydatki w zł.
1928/29	10.145
1929/30	17.220
1930/31	26.306 ¹³

Źródło: Opracowanie własne na podstawie budżetów miasta Ostrowca z lat 1928-1931.

Z początkiem lat 30. pojawiły się głosy, by rozszerzyć służbom miejskim zakres sprzątanania na ulice¹⁴. Z wnioskiem takim na sesji Rady Miejskiej wystąpił radny Wajgenszporg, łącząc postulat z potrzebą poprawy zniszczonych dróg w dzielnicy żydowskiej¹⁵. W drugiej połowie lat 30. Zarząd zlecił realizację zadań asenizacyjnych firmie „Gamma”, ale nie była to trafna decyzja, gdyż miasto nie osiągnęło zamierzonego celu, jakim była poprawa stanu sanitarnego miasta, a nadto koszty tych zmian najbardziej odczuli najubożsi mieszkańcy miasta¹⁶. W efekcie padła propozycja, by poddać rewizji warunki umowy lub powrócić do sytuacji, w której to Zarząd Miasta organizował oczyszczanie Ostrowca.

Samorząd, zdając sobie sprawę z niskiej jakości wód podskórnych, systematycznie rozwijał sieć miejskich studni artezyjskich, których dziesięć wybudowano do 1926 roku. O pierwszych wodociągach zaczęto myśleć w roku 1924, ale dopiero w latach 1937-1939, wraz z planami regulacji miasta (w opracowaniu Romana Felińskiego od początku lat 30.), powstał projekt zwodociągowania miasta¹⁷. Rada Miejska na sesji 12 kwietnia 1939 r. podjęła uchwałę o zaciągnięciu kredytu w wysokości 70 000 zł. na budowę wodociągów. Opracowany kosztorys zakładał kompleksową realizację zadania w czterech etapach. Pierwszy etap ograniczał się do wykonania studni o głębokości min. 30 metrów, stacji pomp z hydroforem, kompresorem odżelaziaczem i wyłącznikami ciśnieniowymi oraz sieć o średnicy od 300 mm do 100 mm o łącznej długości 5321 m. Wartość tej części inwesty-

¹³ Kwotę tę w budżecie miasta przeznaczoną na oczyszczanie proponowała Rada Miejska, Zarząd Miasta wnosił o 31 736 zł., Ibidem.

¹⁴ Sprawozdanie z wykonania budżetu 1930/31. AP Kielce, sygn. 76/47.40.

¹⁵ Protokół z 4 czerwca 1930 r., Ibidem.

¹⁶ Miasto Ostrowiec Świętokrzyski, Budżet 1939/1940, AP Kielce, sygn. 7.6/4619

¹⁷ Na wykonanie projektów kanalizacyjnych i wodociagowych miasto zaciągnęło (uchwała z 16.02.1936 r.) pożyczkę w wysokości 21 000 zł. oraz kolejne 50 000 zł. pożyczono (w rurach żeliwnych) z Funduszu Pracy uchwałą z 25.05.1936 r., Miasto Ostrowiec Świętokrzyski. Budżet 1939/1940, AP Kielce, sygn. 7.6/4619.

cji szacowano na 247 tys. zł¹⁸. Prezydent Michał Sokół podpisując się pod „Charakterystyką stanu gospodarczego i zadań samorządu Miasta Ostrowca Świętokrzyskiego” podkreślił, iż ... *najpilniejszą potrzebą miasta jest budowa wodociągu*. Jednocześnie Zarząd Miasta realnie ocenił, że w pierwszej kolejności chciałby wybudować ujęcie i przynajmniej 1,5 km sieci¹⁹. Czynnikiem niesprzyjającym inwestycjom komunalnym poza permanentnym zadłużeniem budżetu gminy był fakt, iż zaledwie 2,3% gruntów w granicach Ostrowca było własnością miasta²⁰.

Jeszcze gorzej wyglądała sytuacja sieci sanitarnej: ...*Czyściciel wywozi nieczystości w drewnianych i dziurawych beczkach. Po jego nocnej robocie ulica upiększa się strugą kału, który obywatele z zatkanymi nosami roznoszą na swem obuwiu...*²¹. Po odzyskaniu niepodległości cała sieć kanalizacyjna miała charakter otwartych rynsztoków, które odprowadzały nieczystości wraz z wodami opadowymi do Młynówki, rowu Denkowskiego i bezpośrednio do Kamiennej. Okazją, by zacząć porządkować kwestię kanalizacji okazały się wzmożone inwestycje w poprawę nawierzchni dróg miejskich w latach 20. W 1925 roku nakryto część kanału ściekowego w ul. Denkowskiej (róg Alei) w związku z budową szosy, a w kilku innych przypadkach część kosztów inwestycji stanowiły „przedwstępne roboty przy przeprowadzaniu kanalizacji”, co świadczyłoby o porządkowaniu sieci kanalizacyjnej²². Warto także dodać, że od początku lat 30. w DZIAŁE ZDROWOTNOŚĆ PUBLICZNA figuruje pozycja dezynfekcja rynsztoków przy wykorzystaniu kreczotanu (400 kg rocznie) i wapna (16 m sześć.). Dopiero w latach 30. w niektórych ulicach miasta (Rynek, Siennieńska do Polnej, Okólna, Głogowskiego, częściowo Sienkiewicza do ul. Mickiewicza) ułożono przewidywaną sieć kanalizacji ogólnospławnej (150 Ø – 600 Ø), którą zmieszane

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ Najpewniej część wodociągu została zrealizowana jeszcze przed wybuchem II wojny światowej. Co prawda w sprawozdaniu za realizację budżetu gminy w okresie od 1.04.1938 r. do 18.02.1939 r. na budowę wodociągów wydano zaledwie 3792 zł., niemniej powojenne źródła zgodnie podają, że pierwsza komunalna studnia głębinowa została zlokalizowana w Parku Miejskim, druga (!) została wykonana w okresie okupacji, więc u progu lat 50. pracowały już dwie studnie (26 i 65 m głębokości), a długość wodociągu wynosiła 8,4 km, co pozwalało dostarczać wodę do ok. 80 budynków, 20 kolejnych korzystało z lokalnych urządzeń wodociągowych, za: S. Witkowski, Ostrowiec Św. Założenia programowe do ogólnego planu zagospodarowania przestrzennego 1951, AP Radom, sygn. 2/24.

²⁰ W. Kotasiak, *Pierwszy projekt regulacji przestrzennej miasta Ostrowca*, „Rocznik Muzealny”, 1999, t. II, s. 40.

²¹ Kronika Ostrowiecka, 1927, nr 3, s. 4.

²² Budżet 1926...

ścieki sanitarne i opady atmosferyczne, bez jakiegokolwiek oczyszczania trafiały do Kamiennej²³.

W okresie okupacji realizowane były podstawowe zadania służb komunalnych: zaopatrzenia ludności w wodę, konserwacja studni publicznych, usuwanie nieczystości, zmiatanie ulic i wywóz śmieci oraz utrzymanie parku, co obrazuje poniższa tabela.

Tab. 2. Nakłady na utrzymanie podstawowych zadań służb komunalnych w mieście w okresie II wojny światowej oraz tuż po jej zakończeniu.

Zakres wykonywanych prac	1943/44	1944/45	1945/46
Zaopatrzenie ludności w wodę	3000	10 000	13 605
Konserwacja studzien publicznych	15 177	15 177	66 000
Usuwanie nieczystości, zmiatanie ulic, wywóz śmieci	20 024	32 620	188 325
Utrzymanie parku	16 770	21 911	73 305

Źródło: Opracowanie własne na podstawie budżetów miasta Ostrowca z lat 1943-1946.

Sprzątaniem miasta zajmowało się wówczas 5 stróżów i 2 woźniców, nie przewidziano natomiast środków na dezynfekcję studzien i kanałów ściekowych. Okupant wykorzystywał do prac związanych z gospodarką komunalną także młodzież od 16. roku życia, zwerbowaną do obowiązkowej Służby Budowlanej (Baundienst) i skoszarowanej w barakach zbudowanych na skarpie przy ul. Denkowskiej²⁴, ponadto okupant powołał na własne potrzeby przedsiębiorstwo komunalne pod nazwą Ogród Warzywny, który ze względu na koszty pracownicze i czynsz dzierżawny było nierentowne i zostało rozwiązane w 1946 r. Odnotowany zostały także fakt przyjęcia 14 czerwca 1941 r. do pracy w służbach komunalnych Stefana Adamczaka na stanowisku elektryka²⁵.

Po zakończeniu działań wojennych schemat służb komunalnych w mieście niewiele odbiegał od stanu przedwojennego. Jako Przedsiębiorstwa Miejskie funkcjonowały: Warsztat ślusarsko-kowalski (ślusarz, kowal,

²³ W opinii autorów założeń i opracowań późniejszych planów regulacji miasta, położone w międzywojniu odcinki kanalizacji ściekowej miały nieskoordynowany i chaotyczny charakter, za: Witkowski St., Ostrowiec Św. Założenia programowe... i Program Ogólnego Miejskowego Planu Zagospodarowania Przestrzennego m. Ostrowca Św., 1962.

²⁴ M. Banaszek, *Dzieje szkolnictwa i ruchu nauczycielskiego w Ostrowcu Świętokrzyskim i w okolicach*, Ostrowiec Św. 2000, s. 78.

²⁵ Ewidencja zatrudnienia 1941. Archiwum RPGM/Remondis.

pomocnik), który zajmował się kuciem koni, remontem taboru i ulicznych studni miejskich, Targowica Zwierzęca, Zakład Elektryczny (jako administrator sieci i dystrybutor energii elektrycznej), Szpital Zakaźny, dla którego zakupiono Pałacyk Mikusińskiego przy ul. Kuźnia oraz Rzeźnia Miejska (mająca pod kontrolą obrót mięsem). Ich zadaniem było generowanie przychodów (!) dla budżetu miasta w wysokości ok. 1,6 mln zł. rocznie²⁶. Natomiast wciąż nie istniał podmiot kompleksowo zajmujący się utrzymaniem czystości i higieny na terenie miasta, a poszczególne zadania pozostawały rozłożone w budżecie na różne działy. Miasto dysponowało środkami przewozowymi (dwie pary koni i wozy, a w budżecie na 1946 r. rezerwowano środki auto pozyskane z UNRA, ciągnik z naczepą wraz z etatami dla 2 szoferów) oraz małymi pomieszczeniami gospodarczymi przy ul. Głogowskiego i Bałtowskiej. Sprząatanie ciągów komunikacyjnych przypisano do Działu drogi i place publiczne (5 dozorców i woźnica), remonty studni miejskich warsztatowi ślusarsko-kowalskiemu. Warte uwagi jest zaplanowanie budowy ustępów miejskich w ulicach Młyńskiej (teren targowicy nabiałowo-warzywnej) i Zatylniej oraz 5 śmietników publicznych²⁷. Jednym z ważniejszych przedsięwzięć mających na uwadze poprawę jakości odbioru odpadów komunalnych była również zamiana drewnianych skrzyń na metalowe kosze. W budżecie na 1946 r. ujęto także 900 000 zł zaciągniętych w Polskim Banku Komunalnym na rozbudowę wodociągów i kanalizacji. Natomiast przesunięto remont rowu denkowskiego w granicach miasta, którym odprowadzano wody opadowe i ścieki sanitarne.

W realiach powojennych powołana została Komisja Rozbudowy Miasta, w skład której wchodził m.in. inż. Józef Reński, a nad inwestycjami komunalnymi czuwał Wydział Techniczny magistratu. Pierwsze lata zajęło usuwanie zniszczeń wojennych, m.in. odgruzowywanie śródmieścia, odbudowa mostów, rzeźni i elektryfikacja²⁸. Zaakceptowany przez Centralny Urząd Planowania 3-letni program rozbudowy Ostrowca, zakładał m.in. budowę i uruchomienie wodociągów ze stacją pomp, powstanie nowych szkół, biblioteki, muzeum, uporządkowanie góry kościelnej, parku, wykonanie rowu denkowskiego w celu osuszenia dolnej części miasta, regulację ul. Okólnej, a nawet budowę nowego szpitala. Większość z tych zamierzeń

²⁶ Miasto Ostrowiec. Budżet 1946 r., AP Kielce, sygn. 290.

²⁷ Ibidem.

²⁸ Sytuację sanitarną dodatkowo komplikował fakt, że na terenie miasta wiosną 1945 r. panował „głód mieszkań” wywołany napływem ludności z terenów przyczółkowych, która gnieździła się w większości po kilka osób w jednej izbie lub w piwnicach, suterenach i pomieszczeniach de facto nie nadających się do zamieszkiwania, za: M. Zawisza, *Robotnicy przemysłowi w województwie kieleckim w latach 1945-1949*, Warszawa 2019, s. 76.

realizowana była z opóźnieniem, a część w ogóle zarzucona. Na drodze stały braki budżetowe (stąd m.in. wspomniany wniosek o pożyczkę na rozbudowę wodociągów i kanalizacji) i z realnym skutkiem realizowano jedynie wodociągi za pośrednictwem firmy Janicki, a rury zamawiano w hucie²⁹. Ostatecznie wodociąg miejski w podstawowym zarysie uruchomiony został do roku 1948 (8,4 km), a w kolejnych latach dynamika jego rozwoju jeszcze wzrosła dzięki uchwale Rady Państwa w sprawie uruchomienia kredytów dla miast przemysłowych na cele związane z polepszeniem komunalnych warunków bytu klasy robotniczej³⁰. Przyznanie 23 110 000 zł. na remonty mieszkań robotniczych, dróg, budowę ławy nad Kamienną na wysokości ul. Słowackiego oraz rozbudowę wodociągu zmobilizowało samorząd, który powołał Nadzwyczajną Komisję. Tempo realizacji zadania na odcinku wodociągowania było imponujące. Zarząd Miejski został poinformowany przez Radę Państwa o przyznanej dotacji 20 września 1948 r., a już dwa dni później gmina raportowała Wojewódzkiej Radzie Narodowej o podjętych działaniach! W błyskawicznym tempie zakupiono 380 metrów rur w hucie, zgłoszono zapotrzebowanie do Urzędu Zatrudnieniowego, a przedstawiciela firmy Janicki, która dotychczas prowadziła pracę związane z wodociągowaniem, wysłano do firm Hamerliński i Fulda celem zakupu niezbędnych poza rurami części do realizacji zadania³¹. Już 2 października gotowy był wstępny kosztorys wykorzystania przyznanego 4 440 000 zł na rozszerzenie sieci wodociągowej. Zakup 1800 mb. rur o średnicy 100 mm, 650 mb. o śr. 150 mm i 80 mb. o śr. 200 mm, wykończenie zew. i wew. budynku stacji pomp³² oraz robocizna miały kosztować 4 665 000 zł. W połowie października prace były już mocno zaawansowane, gdyż położono 150 mb. rur w ul. Kilińskiego od Słowackiego do Furmańskiej, a kolejne 200 mb. w samej Furmańskiej, natomiast na Cegielnianej prowadzone były już prace ziemne. Do końca października (Kilińskiego 225 mb., Furmańska 300 mb., Cegielniana 80 mb.) wydano 2 519 019 zł,

²⁹ Miasto Ostrowiec. Budżet 1946 r....

³⁰ Miasto Ostrowiec [sprawy dotyczące warunków komunalnych klasy robotniczej – protokoły sprawozdania], AP Kielce, sygn. 528.

³¹ Kancelaria Rady Państwa poinformowała Zarząd Miejski o swej decyzji 20 września, a tydzień później miasto raportowało Wojewódzkiej Radzie Narodowej, iż wstępny kosztorys zaplanowanych przedsięwzięć będzie gotowy na początku października, ibidem.

³² Budynek o kubaturze 900 m sześć. stanął w stanie surowym w 1947 r., zakupiono wówczas także pompy, kompresor, silniki elektryczne oraz sfinansowano kosztorys ich montażu. Sprawozdanie z działalności Gminy m. Ostrowca Świętokrzyskiego za 1947 r., AP Kielce, sygn. 416.

a zatem ponad połowę (!) przewidzianych środków³³. W zainicjowaną uchwałą Rady Państwa akcją wodociągowania i kanalizowania miasta włączyła się także huta. 21 września odbyła się w tej sprawie konferencja, w trakcie której zapadła decyzja o skanalizowaniu ulic Traugutta i Wardyńskiego (3 domy 2 piętrowe oraz w 4 odgrzybienie mieszkań na parterze i dokończenie kanalizacji 2 mieszkań) kosztem 3,5 mln. zł. W efekcie tego miejsko-hutniczego „przyspieszenia” wodociągowego przebudowano ujęcie (1950 r.) i tylko w 1951 r. ułożono 16,5 km sieci, co pozwoliło podłączyć nowo budowane osiedla oraz szkoły i placówki służby zdrowia.

Dzięki środkom na budownictwo mieszkaniowe, które otrzymała huta, rozpoczęto budowę osiedli „Na skarpie” (od 1947 r.) i „Kuźnia” (od 1949 r.), a za sprawą dotacji Rady Państwa (22 mln zł) oraz Funduszowi Gospodarki Mieszkaniowej (18,5 mln zł) czyniono zabiegi o pozyskanie i uzbrojenie nowych terenów. Co prawda przy nowych osiedlach powstały oczyszczalnie ścieków, ale w zgodnej opinii specjalistów działały źle. Podobnie nie spełniała zadań oczyszczalnia przy hucie (oczyszczalnia Cukrowni „Częstocice” wówczas znajdowała się poza granicami miasta), która bez oczyszczania odprowadzała do rzeki ścieki technologiczne, które zagroziły życiu biologicznemu w Kamiennej³⁴. Deklarację przekopania głównego kolektora odprowadzającego wody gruntowe i ściekowe z miasta oraz osuszającego dolną część Ostrowca Św. prezydent Kazimierz Buśko zadeklarował na drugą połowę 1948 r. oraz złożył obietnicę *ściślejszej kontroli nad stanem sanitarnym miasta*.³⁵ Jednakże niezmiennie przez lata 50. brak kanalizacji wciąż oddziaływał w sposób „wybitnie szkodliwy” dla stosunków zdrowotnych mieszkańców miasta i mieszkańców osiedli położonych w dolinie Kamiennej³⁶. W 1950 r. tylko ok. 90 posesji (!) w mieście posiadało lokalną kanalizację. W większości korzystano z ustępów zlokalizowanych w podwórkach. Ta część nieczystości trafiała do dołów kloacznych, ale ścieki z kuchni czy nielicznych urządzeń łazienkowych grawitacyjnie, w większości wciąż otwartymi rowami (!) spływało do rzek³⁷. Istniejąca kanalizacja została położona chaotycznie, a pośród 6,5 km istnieją-

³³ W sumie dotacja państwowa na wodociągowanie miasta osiągnęła poziom 6 mln. zł., Miasto Ostrowiec Świętokrzyski, Budżet dodatkowy 1949 r., AP Kielce, sygn. 296.

³⁴ Wytyczne regionalne do planu zagospodarowania przestrzennego m. Ostrowca 1953, AP Kielce, sygn. 797.

³⁵ Sprawozdanie...

³⁶ Na podstawie lustracji osiedli pracowniczych zleconej przez Urząd Wojewódzki w Kielcach w październiku 1948 r. wiemy, że 65% mieszkań w Ostrowcu Świętokrzyskim panowały nieodpowiednie warunki higieniczne, a spis z 1950 r. wykazał, że na terenie miasta 82,1 % budynków stanowiły obiekty parterowe, a murowanych było jedynie 34%. za: Zawisza..., s. 80.

³⁷ Witkowski St., Ostrowiec Św. Założenia programowe...

cych kanałów znajdowały się jeszcze odcinki drewniane! Problem narastał wraz z inwestycjami w wodociągi (planowano ich wydajność na 100 litrów/osobę) oraz dynamicznym przyrostem ludności, gdyż znacząco rosła ilość odprowadzanych ścieków. Za ważne w planowaniu zagospodarowania uznano zatem opracowanie do końca planu sześcioletniego opracowanie projektu kanalizacji miasta i rozpoczęcie budowy sieci sanitarnej. Oczyszczalnię ścieków planowano zlokalizować poniżej Denkowa³⁸.

Podobne postulaty na początku lat 50. przedstawił Stefan Witkowski w przywołanych już założeniach programowych do ogólnego planu zagospodarowania przestrzennego Ostrowca Świętokrzyskiego (1951). Znajduje w nich potwierdzenie fatalny stan sanitarny miasta oraz faktyczny brak bazy dla służb oczyszczania. W sformułowanych na podstawie prognoz (70 tys. mieszkańców w 1970 r.) postulatach znalazła się potrzeba budowy bazy głównej ZOM o powierzchni 1,1 ha i z kubaturą obiektów 3 tys. m sześć. oraz dwóch mniejszych, po 0,3 ha baz pomocniczych. W opracowanym do roku 1962 pod kierunkiem Józefa Reńskiego (Stefan Witkowski był konsultantem) projekcie miejscowego ogólnego zagospodarowania przestrzennego Ostrowca Świętokrzyskiego także wiele uwagi poświęcono konieczności rozbudowy sieci sanitarnej i realizacji oczyszczalni oraz ponowiony został postulat budowy bazy oczyszczania miasta o powierzchni 2 ha i kubaturze 3 tys. metrów sześć. oraz przejściowego wysypiska śmieci³⁹.

Niezależnie od perspektyw rozwoju oraz opracowywanych na tę okoliczność planów władze miasta musiały na bieżąco mierzyć się z narastającymi problemami wydolności gospodarki komunalnej. Jedynym sposobem na przeciwdziałanie było wzmocnienie i skonsolidowanie służb komunalnych. Do 1948 r. schemat organizacji majątku i służb komunalnych w zasadzie nie odbiegał od międzywojnia. Wówczas to Miejski Zakład Elektryczny został przekazany do ZEORK, a w 1949 r. powstał Zarząd Nieruchomości Miejskich, który przejął dozorców, ale „struktura” dbałości o czystość wciąż pozostawała w niezmiennym układzie⁴⁰. Dopiero w 1951 r. utworzone zostały przedsiębiorstwa komunalne: Miejskie Przedsiębiorstwo

³⁸ Wytyczne regionalne...

³⁹ Przywołane plany regulacji Ostrowca Świętokrzyskiego powstawały z uwzględnieniem perspektywy budowy Zakładu Maszyn Ciężkich (późniejszy Nowy Zakład Huty im. Marcelego Nowotki) na północny wschód od miasta, którego budowa miała rozpocząć się w 1954 r., pryp. Z.T.

⁴⁰ Jeszcze w budżecie na 1949 r., w Rozdziale HIGIENA PUBLICZNA zarezerwowane były na cele utrzymania miasta w czystości: uposażenie dla 1 dozorczy, 5 zamiataczy, 1 woźnicy, utrzymanie 1 konia, zakup mioteł i łopat, usuwania śmieci na koszt opornych, koszty rakarni (czyściciel i opłata za grzebowisko zwierząt) oraz remont i konserwacja 15 studni publicznych, za: Miasto Ostrowiec Św. Budżet 1949...

Remontowo Budowlane, Zakład Oczyszczania Miasta, Miejskie Przedsiębiorstwo „Wodociągi i Kanalizacja” i Miejski Zarząd Budynków Mieszkalnych, a na najbardziej interesującym nas odcinku Prezydium Rady Miejskiej uchwałą z 7 kwietnia 1951 r. doprowadziło do utworzenia dużego przedsiębiorstwa wielozakładowego – Miejskiego Zakładu Gospodarki Komunalnej, w skład którego weszły m.in. Przedsiębiorstwo Wodociągowo Kanalizacyjne oraz Zakład Oczyszczania Miasta⁴¹. Do zadań pierwszego z nich włączono wszystkie działania związane z dostarczaniem wody, a w perspektywie budowy sieci sanitarnej i oczyszczalni także z odbiorem ścieków komunalnych, co sprawiło, że ta dziedzina gospodarki komunalnej weszła w fazę planowanego rozwoju, dostosowanego do potrzeb rozwijającego się miasta. Natomiast drugi przejął wszystkie zadania wynikające z aktualnych potrzeb oczyszczania miasta z nieczystości stałych i płynnych, nie mając jednakże ku temu odpowiedniego zaplecza technicznego⁴².

Ówczesnym kierownikiem Zakładu Oczyszczania Miasta był Kazimierz Buśko, a Józef Glibowski i Apolonia Stachurska pełnili obowiązki księgowych⁴³. O tym, że przy świadczeniu usług związanych z oczyszczaniem miasta dominował tabor konny świadczy fakt, że zakład zatrudniał woźniców/wozaków/furmanów (przyjmowani byli do 1955 r.), a pośród pozostałych etatów MPGK wskazać można m.in. sprzątaczkę, zamiataczkę, ładowaczki, maszynistów, ślusarzy i monterów (głównie wod.-kan.), kowalę, rakarza, cieślę, brukarza, dróżnika, murarza, ogrodnika..., co odzwierciedla poszerzany zakres zadań realizowanych przez MPGK, a tym samym znaczący wzrost zatrudnienia w latach 1956-1959. Tylko w Zakładzie Oczyszczania Miasta, wobec którego używano wówczas określenia Miejskie Przedsiębiorstwo Oczyszczania, pracowało blisko 40 osób: woźnice, woźnicy, kierowcy, ładowacze, fekaliści, zamiatacze⁴⁴. Ponieważ w roku 1956 na

⁴¹ Bazę osobową stanowiły istniejące służby oraz ich zaplecze, m.in. przypisany do „higieny” zespół 6 dozorców i woźnica, zajmujący się oczyszczaniem ulic i placów czy zakład ślusarsko – kowalski, który do 1949 r. rozrósł się o warsztat stolarski i stolc-marnię, zatrudniając: ślusarza, kowalę, kołodzieja, stolarza, pomocnika warsztatowego oraz 2 robotników, przyp. Z.T.

⁴² Największy wkład do MPGK, którego majątek wynosił 2 404 891,99 zł, wniosły „wodociągi” – 1 670 798,91 zł. O wciąż niskim poziomie działań związanych stricte z oczyszczaniem przestrzeni miejskiej świadczy fakt, że na ogólny majątek nowo powstałego przedsiębiorstwa, majątek Z.O.M. stanowił zaledwie 23 446,08 zł. Dla porównania wartość łaźni wyceniono na 184 207,00 zł., a hotelu na 526 440,00 zł. Tymczasem dynamiczny rozwój miasta to właśnie ZOM-owi rzucił największe wyzwanie, przyp. Z.T.

⁴³ Zakład MPO. Wykaz pracowników 1951, Archiwum RPGM/Remondis.

⁴⁴ Zanim ostatecznie ukształtowały się poszczególne zakłady MPGK pracownicy przynależeli do: Zakładu Wodociągów, Zakładu Robót Wodociągowych, Zakładu MPO

ulice miasta wyjechał pierwszy autobus komunikacji miejskiej, na listach zatrudnionych w MPGK kierowców znajduje się rozróżnienie etatów: - kierowca MPO i kierowca MKS-u (autobusowy).

Kierownikiem MPO w 1959 r. był A. Bartkiewicz, ładowacz zarabiał 4 zł. na godzinę plus premia w wysokości 75% za terminowe i jakościowe wykonanie robót, woźnica 4,80 zł., fekalista 4,50 zł., zmiatacz – 3,00 zł. plus premia 30% za jakościowe i terminowe wykonywanie robót, brygadzysta 5,00 zł.⁴⁵ Do końca 1962 r. liczba pracowników MPO wzrosła do 36 osób, ale zaplecze techniczne było nad wyraz skromne⁴⁶. Teren przy ul. Bałtowskiej 11 oraz Bazy Transportu i Sprzętu zlokalizowanej przy ul. Kolejowej nie gwarantowały odpowiednich warunków pracy dla załogi oraz prawidłowego parkowania i garażowania środków mechanicznych. Istniejące pomieszczenia administracyjno-socjalne i warsztaty przy ul. Bałtowskiej zostały w większości wygoszparowane poprzez adaptację pomieszczeń dawnych stajni, przechowalni paszy i słomy, po tym jak wycofano konie ze służby na ulicach miasta⁴⁷. Nie doczekały się realizacji podjęte w połowie lat 60. starania o budowę tymczasowego budynku administracyjno-gospodarczego przy ul. Bałtowskiej 11 i, w konsekwencji, trudna sytuacja lokalowa praktycznie nie zmieniła się do początku lat 80! Problem stanowiło m.in. składowanie materiałów do akcji zimowej. W tym celu ZOM dzierżawił teren od Targowiska Miejskiego ale utrudnienia sprawiał fakt, że piasek do posypywania ulic składowano bez zadaszenia, co komplikowało możliwość szybkiej interwencji w sytuacjach awaryjnych. Ostateczną decyzję o przeprowadzce wymusiły nie tylko potrzeby zakładu oraz możliwość adaptacji dawnej bazy OTK przy ul. Gulińskiego, ale także plany budowy drogi dwupasmowej (obecna ul. Radwana), z której przebiegiem kolidowały obiekty dotychczas użytkowane przez ZOM przy ul. Bałtowskiej 11.

Niemniej to właśnie w latach 60. można zauważyć znaczące zwiększenie starań w zakresie dbałości o stan sanitarny miasta⁴⁸. Poza budową sieci sanitarnej, rozbudową wodociągowej (40,5 km w 1962 r.), wzmocnieniem

(Miejski Zakład Oczyszczania), Zakładu Obsługi Zieleni Miejskiej, Dróg, Zakładu Hotelu i Łażni, Targowiska, Robót Różnych i Zakładu Pogrzebowego. Wykaz Pracowników zatrudnionych w MPGK, 1951, Archiwum RPGM/Remondis.

⁴⁵ Protokół z przeprowadzonego zaszeregowania pracowników za 1959 r. Archiwum RPGK/Remondis.

⁴⁶ Generalnie największą dynamikę wzrostu zatrudnienia RPGM odnotował w drugiej połowie lat 50. Książka pracowników MPGK. Archiwum RPGM/Remondis.

⁴⁷ Kosztorys budowlany na przebudowę garaży MPGK w Ostrowcu. Archiwum RPGK/Remondis.

⁴⁸ Program Ogólnego Miejsowego Planu Zagospodarowania Przestrzennego m. Ostrowca Św., 1962.

służb komunalnych, w II poł. 1961 r. ostatecznie zamknięto wysypisko miejskie, które było zlokalizowane przy ul. Denkowskiej za cmentarzem, i przeniesiono na Gutwin. O narosłych przez lata złych nawykach mieszkańców świadczył jednak fakt, że wciąż indywidualnie wywozili znaczące ilości odpadów na teren Rawszczyzny oraz do rzeki Młynówki⁴⁹.

Dynamiczny rozwój miasta od początku lat 70. i napędzany budową Nowego Zakładu proces powstawania nowych osiedli postawiły władze miasta przed koniecznością natychmiastowej rozbudowy bazy dla służb komunalnych. MPGK opracowało opatrzony datą 10 sierpnia 1972 r. program użytkowy budowy bazy dla ZOM, który zakładał wzrost ilości niezbędnych środków transportu, specjalistycznego sprzętu oraz zaplecza socjalno-administracyjnego. Tylko na potrzeby akcji zimowej należałoby, jak sugerowano, posiadać teren o powierzchni 5 tys. metrów kw., z wiatą i zapleczem dla 20 ładowaczy (!). Uwzględniono nadto problem bezpieczeństwa zwierząt i konieczność budowy schroniska oraz fakt, że istniejąca Baza Transportu i Sprzętu ZOM przy ul. Kolejowej obsługuje także większość zakładów MPGK. Potrzebę realizacji szeroko zakrojonej inwestycji widziano w latach 1973-1974.

Tymczasem duch socjalistycznej centralizacji Zarządzeniem Wojewody Kieleckiego z 30 listopada 1974 r. doprowadził do przekształcenia Miejskiego Przedsiębiorstwa Gospodarki Komunalnej w Rejonowe Przedsiębiorstwo Gospodarki Komunalnej, które poza istniejącymi z ramach MPGK zakładów wchłonęło służby komunalne gmin Ćmielów i Kunów oraz prowadziło samodzielne oddziały w Lipsku i Opatowie. Jednym z zakładów RPGM pozostawał Zakład Oczyszczania Miasta, który świadczył usługi: wywóz nieczystości stałych i płynnych, zmiatanie mechaniczne i ręczne, zimowe utrzymanie placów i ulic, eksploatacja szaletów miejskich oraz eksploatacja wysypiska miejskiego. Wraz z rosnącymi zadaniami nie szły w parze inwestycje a sprzęt, którym dysponował zakład pod koniec lat 70., był przestarzały.

Do rozwiązania narastającego problemu braku bazy dla ZOM i całego RPGM władze miasta zabrały się w połowie lat 70. z typowo gierkowskim rozmachem. Założenia dla Zaplecza Technicznego Zakładu Oczyszczania Miasta w Ostrowcu Świętokrzyskim w zakresie dróg opracowało Centrum Techniki Komunalnej w Warszawie, a Biuro Projektów Budownictwa Komunalnego w Kielcach przygotowało w II poł. lat 70. projekt nowoczesnej bazy ZOM. Zlokalizowany przy prowadzącej do Oddziału Przerobu Żłomu Metalowego ul. Kąty Denkowskie (na wschód od ul. Samsonowicza) obiekt miał składać się z budynków: administracyjnego, stołówki, socjalnego,

⁴⁹ „Walczymy o Stal” 1960, nr 40.

warsztatowego, obsługi codziennej, garaży samochodów specjalnych oraz pogotowia technicznego, ciągników i wózków, magazynu sprzętu, piasku, chloru, sodu i wapnia oraz schroniska dla zwierząt. Zaplanowano nawet stację paliw i podgrzewane parkingi dla samochodów ciężarowych. Projektanci nakreślili wizję architektoniczną z wykorzystaniem dostępnych, powtarzalnych projektów i technologii montażowych, skracających czas realizacji inwestycji. Teren samej bazy oraz projektowane budynki miały otrzymać pełne uzbrojenie zaprojektowane od postaw dla różnych pomieszczeń socjalnych i specjalistycznych. Planowana dla potrzeb ZOM baza miała służyć całemu RPGM, które nie dysponowało należyłym zapleczem technicznym. 9 grudnia 1978 r. Komisja Planowania Urzędu Miejskiego pozytywnie zaopiniowała planowaną lokalizację. Kosztami budowy drogi dojazdowej miasto miało podzielić się z Oddziałem Przerobu Żłomu i ewentualnie Oddziałem Remontowym PKS, a według ostatecznie zatwierdzonych planów i kosztorysów (wrzesień 1979 r.), wykonawcą miał być Kombinat Budowlany w Ostrowcu Świętokrzyskim⁵⁰.

Zatrudnienie na trzech zmianach w tak zaplanowanej bazie przewidywano na 810 osób (!), w tym 164 – obsługa warsztatów i magazynów, 149 – kierowcy, 149 – ładowacze, 66 – operatorzy sprzętu, 120 – akcja zimowa, 5 – obsługa schroniska dla zwierząt, 26 – zamiatanie ulic, 12 – obsługa szaleatów, 4 – dozór obiektów, 10 – sprzętaczkę oraz 105 – pracownicy umysłowi.

Prognozy przyjęte na podstawie założeń demograficznych wskazywały w zakresie potrzeb sprzętowych ZOM systematycznie rosnący wzrost liczby pojazdów w perspektywie do roku 1980 i 2000, co na kilku wybranych przykładach ilustruje poniższa tabela.

Tab. 3. Stan na koniec lat 70. i perspektywy rozwoju do roku 2000 bazy sprzętowej Zakładu Oczyszczania Miasta.

Lp.	Typ pojazdu	Stan obecny, tj. 1978 r. szt.	1980 r. szt.	2000 r. szt.
1.	Samochody śmieciarki powyżej 6 ton ładowności do 6 ton ładowności	5	12	15
		10	8	10
2.	Samochody kontenerowe poj. 1,1 m			

⁵⁰ Na pełny obraz zamierzeń składa się szereg projektów, Baza Zakładu Oczyszczania Miasta w Ostrowcu Św., Zaplecze techniczne Zakładu Oczyszczania Miasta w Ostrowcu Św., Archiwum RPGM/Remondis.

	sześć.	-	4	5
3.	Samochody asenizacyjne powyżej 6 ton ładowności do 6 ton ładowności	- 5	5 5	5 5
4.	Polewaczko – zmywarka powyżej 6 ton ładowności do 6 ton ładowności	- 3	5 5	6 6
6.	Zamiatarka samobieżna	5	12	14
7.	Plugo-spycharka / piaskarka powyżej 6 ton ładowności do 6 ton ładowności	- 3	9 9	12 12
8.	Odśnieżarki wirnikowe	-	6	8

Źródło: Opracowanie własne na podstawie materiałów z archiwum RPGM/ Remondis.

Pogłębiający się kryzys epoki gierkowskiej, niepokoje społeczne zakończone narodzinami „Solidarności” i stanem wojennym, definitywnie pogrzebały plany budowy nowoczesnej bazy ZOM, nim inwestor – Dyrekcja Rozbudowy Miast i Osiedli Wiejskich w Ostrowcu Świętokrzyskim – zdołał wejść w posiadanie działki wskazanej pod zabudowę.

Alternatywne rozwiązanie zrodziła możliwość pozyskania zarządzanych przez hutę, zabudowanych nieruchomości przy ul. Gulińskiego, które zajmowały jednostka Obrony Terytorialnej Kraju oraz Przedsiębiorstwo Usług Socjalnych Budownictwa Przemysłowego „Budostal 10” w Krakowie⁵¹. Warszawski Okręg Wojskowy wyraził zgodę na przekazanie użytkowanych obiektów 28 listopada 1980 r., a RPGM wystąpił z wnioskiem o odpłatne przekazanie budynków, budowli i urządzeń bazy OTK w Hucie im. Marcelego Nowotki 6 grudnia 1980 r. Porozumienie podpisano 7 stycznia 1981 i już 14 stycznia 1981 r. „Budostal” przekazał protokolarnie RPGM całość obiektów, w tym murowane budynki: biura, administracyjno-socjalny, magazyn, kuźnię – spawalnię oraz metalowe warsztaty z kanałami do naprawy pojazdów. Ulica Gulińskiego i nieruchomość posiadały oświetlenie, zewnętrzną sieć c.o., kanalizację sanitarną, deszczową oraz przyłącze wodociągowe (1966-68), a większość obiektów po OTK i „Budostalu” zostało wybudowanych w roku 1968. ZOM urządził się na nowym miejscu od maja, choć wypowiedzenie umowy na ogrzewanie starej bazy przy Bałtowskiej 11 miało miejsce dopiero 1 grudnia 1981 r.⁵² W trakcie eksploatacji nieruchomości przez ZOM dobudowano: ogrodzenie

⁵¹ Dokumentacja, Archiwum RPGK/Remondis.

⁵² Plan użytkowy bazy ZOM, Archiwum RPGK/Remondis.

zewewnętrzne (część 1981 r.), wiatę samochodową (1982 r.), wiatę zadaszenie dla samochodów (1992 r.), myjnię oraz magazyn olejów i smarów (1990).

Na początku lat 80. ZOM zatrudniał 110 osób (stan na 1982). Na stanowiskach nierobotniczych pracowało 8 osób: Wacław Mendyk – kierownik zakładu, Marian Duda – zastępca kierownika ds. eksploatacyjnych, 3 referenci ekonomiczni – Bożena Deska, Helena Kuracińska, Alicja Filipowska, Bogumił Zdyb – dyspozytor, Zdzisław Bojas – mistrz warsztatu i Marek Stachera – kontroler techniczny. Warsztaty samochodowe obsługiwało 11 mechaników, 3 elektryków i spawacz. W transporcie zatrudnionych było 14 osób, a na tabor zakładu składały się m.in.: 9 śmieciarek, 6 beczkowozów, 4 uliczne zmiatarki, polewarka, 2 Jelcze pogrzebowe, spycharka i koparko-spycharka, 5 wywrotek, 2 samochody osobowe oraz 4 Nisy i 11 Żuków. Przy wywozie nieczystości płynnych pracowało 7 kierowców i 11 ładowaczy, przy wywozie nieczystości stałych odpowiednio 9 kierowców i 17 ładowaczy, zmiataniem mechanicznym zajmowało się 4 kierowców, natomiast zmiataniem ręcznym, w tym przystanków, 15 zmiataczek, 14 na terenie miasta, jedna w gminie Waśniów. Do tego należy doliczyć 2 szaleciarki miejskie (szalety przy ul. Traugutta i w Rynku) oraz osobę obsługującą zlewnię nieczystości płynnych i dozorców.

Przemiany ustrojowe po 1989 roku i powstanie samorządów doprowadziły do rewizji poglądów na temat funkcjonowania tak dużych zakładów komunalnych jak RPGM – działających w oparciu o przyznany budżet oraz organizacji poszczególnych jego zakładów. Jednakże wraz z decentralizacją władzy i przekazywaniem kompetencji samorządom, nie poszły wystarczające dotacje. Ponieważ w „pionierskim” okresie ostrowieckiego samorządu funkcjonował jeszcze odgórny sposób finansowania, co oznaczało, że środki na gospodarkę komunalną w Ostrowcu Świętokrzyskim wciąż planowała Wojewódzka Rada Narodowa w Kielcach, pojawiła się znacząca rozbieżność między potrzebami a przyznaną dotacją. O skali problemu świadczył dramatyczny apel (1990 r.) ówczesnego prezydenta Lecha Janiszewskiego o pomoc w zapewnieniu sprawnego funkcjonowania miasta oraz utrzymania porządku i estetyki, na co nie pozwalały kwoty z odgórnego rozdzielnika.

Dostrzegając potrzeby zmian, Rada Miejska określiła uchwałami organizacyjno-prawne formy prowadzenia działalności RPGM (30 grudnia 1992 r.) oraz wskazała jednoosobowe spółki z ograniczoną odpowiedzialnością jako formy prowadzenia poszczególnych zakładów (18 marca 1993

r.), co uruchomiło proces restrukturyzacji przedsiębiorstwa⁵³, ale także działania wewnątrz poszczególnych zakładów, zmierzające do przystosowania się do realiów wolnego rynku. Aktem notarialnym z 28 czerwca 1993 r. została zawiązana Spółka Zakład Oczyszczania Miasta sp. z o.o., której kapitał zakładowy wynosił 40 000 000,00 zł i dzielił się na 40 równych udziałów, które objęła gmina Ostrowiec Świętokrzyski. Przedmiotem działania spółki były: świadczenie usług wywozu nieczystości płynnych i stałych, mechaniczne oczyszczanie ulic, ręczne chodników, odśnieżanie i zimowe uszarstnianie jezdni, eksploatacja wysypiska, przyjmowanie nieczystości płynnych z terenu miasta i okolicznych gmin, utrzymywanie w czystości przystanków komunikacji miejskiej, obsługa szaleatów, usługi transportowe, remontowo-naprawcze taboru, usługi ślusarskie, dystrybucja gazu bezprzewodowego, instalacja urządzeń gazowniczych, usługi reklamowe oraz działalność w zakresie ochrony środowiska naturalnego w tym budowa obiektów i produkcja urządzeń. Jednoosobowy Zarząd Spółki stanowił prezes Maciej Giermasiński, do Rady Nadzorczej weszli: Barbara Dobrowolska, Józef Kojder i Genowefa Borowska. W związku z wejściem w życie przepisów dotyczących komercjalizacji i prywatyzacji przedsiębiorstw państwowych 89 pracownikom przysługiwało prawo do nabycia 15% akcji sprywatyzowanej spółki⁵⁴.

1 października 1997 r. spółka podpisała umowę użytkowania wysypiska odpadów komunalnych w Janiku, a z jej usług, w tym także utylizacji odpadów na wysypisku komunalnym w Janiku, korzystały gminy: Ostrowiec Świętokrzyski, Nowa Słupia, Łągów, Kunów, Brody Iłżeckie, Bodzechów. 17 czerwca 1999 r. Macieja Giermasińskiego na stanowisku prezesa zastąpił Stanisław Fulara. Spółka zajmowała stabilną pozycję na rynku, systematycznie zwiększając obszar działalności oraz ilość odbieranych nieczystości stałych. Do 31 grudnia 1999 r. ZOM zawarł 6010 umów na wywóz nieczystości z właścicielami prywatnych posesji oraz 438 podmiotami gospodarczymi. Rok 1999 zamknął się dodatnim wynikiem brutto 28,2 tys. zł. Spółka zatrudniała średnio 121 osób, w tym 20 na stanowiskach nierobotniczych.

Rada Miejska uchwałą z 18 maja 2000 r. wyraziła wolę objęcia Zakładu Oczyszczania Miasta sp. z o.o. prywatyzację pośrednią. Na wniosek ZOM sp. z o.o. został wpisany do Rejestru Przedsiębiorców 17 lipca 2001 r. pod numerem KRS 0000027985. Prezesem Zarządu pozostawał Stanisław Fulara, Radę Nadzorczą tworzyli: Piotr Wąsik, Ewa Dolezińska, Cezary Król, Katarzyna Romańska-Sus i Genowefa Borowska. Rok 2001 był pierwszym,

⁵³ RPGM ostatecznie uznane zostało za zlikwidowane postanowieniem Sądu Rejonowego w Kielcach 18 grudnia 1996 r.

⁵⁴ Stosowne akty prawne znajdują się w Archiwum RPGM/Rethmann.

w którym spółka nie eksploatowała wysypiska odpadów komunalnych w Janiku. Zadanie to przejęła utworzona spółka Zakład Unieszkodliwiania Odpadów „Janik”. Podstawową działalnością usługową pozostały wywóz odpadów stałych i ciekłych oraz całoroczne oczyszczanie chodników i dróg. ZOM stał się również dysponentem i organizatorem selektywnej zbiórki na terenie miasta. Na koniec 2001 r. spółka zatrudniała 67 osób, przy 93 osobach w 2000 r.

Zainteresowanie nabyciem udziałów spółki ZOM i wejściem na ostrowiecki rynek wyraziła spółka RETHMANN Recykling sp. z o.o. z siedzibą w Warszawie. Z podobnym zamiarem powstała spółka pracownicza Zakład Usług Komunalnych. Uchwałą z dnia 28 grudnia 2001 r. Rada Miejska wyraziła zgodę na sprzedaż przez gminę 85% udziałów Spółki Zakład Oczyszczania Miasta sp. z o.o. Jako nabywca został wskazany RETHMANN Recykling sp. z o.o. z siedzibą w Warszawie, który na mocy aktu notarialnego⁵⁵ z 9.01.2002 r. nabył 7316 udziałów ZOM o nominalnej wartości 100 zł każdy, co stanowiło 85% kapitału zakładowego. Cenę zakupu ustalono na poziomie 2 048 480,00 zł. Pozostałe 15% udziałów należało do Gminy Ostrowiec, która już wcześniej przeznaczyła do nieodpłatnego zbycia pomiędzy 89 pracowników. Sprywatyzowana spółka przyjęła nazwę RETHMANN ZOM Ostrowiec Świętokrzyski sp. z o.o.⁵⁶ i, aby świadczyć dotychczasowe usługi na rzecz miasta, w realiach wolnego rynku musiała startować w ogłaszanych przez gminę przetargach. Obecnie spółka nosi nazwę REMONDIS OSTROWIEC sp. z o.o.⁵⁷, a aktualną listę spółek komunalnych tworzą: Ciepłownia Ostrowiecka Sp. z o.o, Miejska Energetyka Ciepła Sp.

⁵⁵ Transakcję warunkowała pozytywna decyzja Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji, Ibidem.

⁵⁶ Ówczesny jej zarząd stanowili: Stanisław Fulara – prezes i Marek Gębski – członek, natomiast Radę Nadzorczą: Marek Osiecki, Grażyna Słowik, Egbert Tolle, Torsten Weber. Ibidem.

⁵⁷ RETHMAN Recykling sp. z o.o., opierając się na przygotowanej analizie prawnej, rozpoczął w 2004 r. proces wykupu 15% udziałów od pracowników. Upoważniony do przeprowadzenia operacji został Hubert Januszewski. Pierwsza, największa część udziałów w ilości 1102, została odkupiona 11 maja 2004 r. Na koniec sierpnia RETHMANN Recykling sp. z o.o. posiadał już 8592 udziały. Ostatnie 15 z 1291 udziałów pracowniczych nabył 13-14 października 2004 r., stając się jedynym udziałowcem spółki RETHMANN ZOM Recykling sp. z o.o., co otworzyło drogę do powstania jednoosobowej spółki Remondis Ostrowiec Św. Postanowieniem Sądu Rejonowego w Warszawie 30 listopada 2004 r. na wniosek REMONDIS sp. z o.o. Warszawa, dokonano wpisu do KRS nowego oddziału REMONDIS sp. z o.o. ODDZIAŁ OSTROWIEC ŚWIĘTOKRZYSKI, który powstał w wyniku przejęcia jednoosobowej spółki REMONDIS OSTROWIEC sp. z o.o. na drodze przeniesienia całego jej majątku bez podwyższania kapitału zakładowego spółki przejmującej. Ibidem.

z o.o., Miejskie Przedsiębiorstwo Robót Drogowych Sp. z o.o., Miejskie Wodociągi i Kanalizacja Sp. z o.o., Miejski Zakład Komunikacji Sp. z o.o., Ostrowieckie Towarzystwo Budownictwa Społecznego Sp. z o.o., Zakład Unieszkodliwiania Odpadów „Janik” Sp. z o.o., Zakład Usług Pogrzebowych Sp. z o.o.

Abstrakt: *Najczęstszą perspektywę opisu dziejów Ostrowca stanowi fenomen „klimkiewiczowskiej” huty, której dynamiczny rozwój w końcu XIX w., połączony z budową linii kolejowej, sprawił „wybicie się” Zakładów Ostrowieckich ponad przeciętny szereg innych fabryk żelaza w regionie. Pociągnęło to za sobą gwałtowny rozwój przemysłowych osad nad Kamienną (Klimkiewiczów, Ludwików, Karolinów) i samego Ostrowca. Ponieważ rozwój ten był tyleż dynamiczny, co chaotyczny, mnożył problemy i potęgował niedostatki związane z szeroko rozumianym planowaniem przestrzennym oraz gospodarką komunalną. Jeśli uświadomimy sobie, że pierwsze, zresztą krótkie, odcinki wodociągów miejskich wybudowano tuż przed wybuchem II wojny światowej, a rzeczywiście spełniającą wymagania ochrony środowiska oczyszczalnię ścieków oddano do użytku w drugiej połowie lat 60., to wyłania się obraz gwałtownie rozwijającego się miasta, którego „higiena” pozostawia bardzo wiele do życzenia. Niniejszy artykuł jest przyczynkiem do uzupełnienia tej „wstydlivej” odsłony dziejów Ostrowca Świętokrzyskiego, który szczególny nacisk kładzie na proces jego oczyszczania z odpadów komunalnych oraz przemiany, jakie zachodziły w tym zakresie od założenia miasta do początków XXI.*

Słowa kluczowe: *Ostrowiec Świętokrzyski, gospodarka komunalna, sieć sanitarna, kanalizacja.*

BIBLIOGRAFIA:

Archiwalia:

- ✓ Archiwum Państwowe w Radomiu.
- ✓ Archiwum Państwowe w Kielcach.
- ✓ Archiwum RPGM/Remondis.

Prasa:

- ✓ „Gazeta Radomska”, 1899.
- ✓ „Kronika Diecezji Sandomierskiej”, 1911.
- ✓ „Kronika Ostrowiecka”, 1927.
- ✓ „Walczymy o Stal”, 1960

Opracowania:

- ✓ Banaszek M., *Dzieje szkolnictwa i ruchu nauczycielskiego w Ostrowcu Świętokrzyskim i w okolicach*, Ostrowiec Świętokrzyski 2000.
- ✓ Guldon Z., *Dzieje Ostrowca w końcu XVI i XVII w.*, [w:] *400 lat Ostrowca Świętokrzyskiego. Materiały z konferencji naukowej 18 lipca 1994 r.*, Ostrowiec Świętokrzyski 1994.
- ✓ Kotasiak W., *Pierwszy projekt regulacji przestrzennej miasta Ostrowca*, „Rocznik Muzealny”, 1999, t. II.
- ✓ Wijaczka J., *Ostrowiec w końcu VIII i początku XIX w.*, [w:] *400 lat Ostrowca Świętokrzyskiego. Materiały z konferencji naukowej 18 lipca 1994 r.*, Ostrowiec Świętokrzyski 1994.
- ✓ Zawisza M., *Robotnicy przemysłowi w województwie kieleckim w latach 1945-1949*, Warszawa 2019.